

SLAVKO VUKOMANOVIĆ: JEZIK STIPANA MARKOVCA MARGITIĆA

(FILOLOŠKI FAKULTET BEOGRADSKOG UNIVERZITETA,
BEOGRAD, 1971)

U posljednjih petnaestak godina pojavilo se nekoliko monografija o jeziku bosanskih franjevaca (S. Marković: Jezik fra Ivana Ančića, A. Mladenović: O jeziku letopisa fra Nikole Lašvanina, H. Kuna: Jezik fra Filipa Laštrića, S. Pavešić: O jeziku Stjepana Matijeвиća), Najnoviji rad na tom području je knjiga Slavka Vukomanovića JEZIK STIPANA MARKOVCA MARGITIĆA, izdana u Beogradu 1971. g., koja je temom ovog prikaza.

Proučavaocu jezika bosanskih franjevaca nude se dva moguća stanovišta posmatranja: stanovište istorije literarnog jezika i stanovište istorijske dijalektologije. Vukomanović se opredijelio za ovaj drugi aspekt problema i u tom smislu koncipirao svoju knjigu. On smatra da će „proučavanje njegova jezika (Margitićeva) pomoći da se u jednom još dosta mutnom području naše istorijske dijalektologije bolje sagleda evolucija, ili pak glavne razvojne linije jednog lokalnog narodnog govora (Jajca i okoline) za poslednja dva i po veka.” (11. str.) Vukomanović će stoga pokušati da luči književne osobine Margitićeva jezika od osobina narodnog govora.

Pri tome veoma dobro zapaža da je rekonstrukcija narodnog govora na osnovu pisanog teksta prilično otežana. U jeziku svakog bosanskog franjevca prepliću se karakteristike narodnog govora njegova užeg zavičaja, odlike govora onih terena na kojima je kao svećenik djelovao i najrazličitijih literarnih uticaja (uticaj franjevačkih pisaca ranijih razdoblja, uticaj pobožne književnosti uopće-naše i strane).

Nakon uvodnih napomena o izdanjima Margitićevih djela i o Margitićevoj književnoj zaostavštini, Vukomanović daje iscrpne informacije o sistemu grafema upotrijebljenih u Margitićevim djelima. S obzirom da za pojedine glasove Margitić uzima grafeme iz

bosančice, autor daje i neka objašnjenja o ovom specifičnom bosanskom pismu. Pri tome, međutim, odlazi do suviše udaljenih problema, te tim narušava jedinstvo izlaganja.

Što se pravopisa tiče, Margitić se ne razlikuje mnogo od ostalih bosanskih pisaca svog i prethodnog vremena. Kod njega se, naime, javlja stanovito miješanje dvaju ortografskih principa — fonetskog i etimološkog.

U najopsežnijem poglavlju, u *Fonetici*, Vukomanović brižljivo registruje niz fonetskih pojava, nastojeći da ih odredi prema literarnoj tradiciji, s jedne, i prema jajačkom govoru, s druge strane.

Dosta mjesta posvećeno je pitanju refleksa „jata”. Metodski sasvim opravdano Vukomanović najprije isključuje slučajeve u kojima se „jat” nalazi ispred *j* i *o* (*<l*) i gdje bez izuzetka prelazi u *i*.

Redovit ikavski refleks nalazi se i u oblicima instr. jd. i dat., lok., instr. mn. zamjenica i pridjeva, te u infinitivu i oblicima obrazovanim od infinitivne osnove glagola VII Beličeve vrste. U svim ostalim slučajevima po Vukomanoviću, refleks „jata” ovisi o kvantitetu sloga. On tvrdi da je refleks „jata” u kratkim slogovima ikavski, a u dugim ijekavski i ikavski.

Međutim, izneseni primjeri pokazuju da i u drugim slogovima preteže ikavski refleks (npr. osnove: čen-, děl-, grěh-, měr-, sěk-, slěd-, svět-, vėd-, zvězd-).

Vukomanović se dalje pita da li je Margitić govorio onako kako je pisao ili je ikavsko-ijekavski refleks odlika njegovog pisanog jezika. Mislim da tu nije trebalo insistirati na tom pitanju i u tako velikoj mjeri (specijalno kad je u pitanju refleks „jata”) određivati i odmjeravati prema današnjem jajačkom govoru.

Ne smije se gubiti iz vida manir ikaviziranja karakterističan za bosanske franjevcе.

Stoga je, čini mi se, nepotrebno tražiti u ovoj osobini Margitićeva jezika odraz bilo kojeg lokalnog govora.

Da se radi ipak o literarnoj osobini, govori ovaj primjer: oblici izvedeni od osnove *grěh-* imaju u dugom slogu devet puta ijekavski, a preko dvadeset puta ikavski refleks „jata”. Riječ *grieh* i njene izvedenice vezane su za religiozno-pobožnu literaturu i vjerovatno je ikavski refleks u imenicama izvedenim od osnove *grěh-* literarnog karaktera.

Isto se može primijeniti i na oblike izvedene od osnove *věd-*, gdje je najveći broj primjera vezan za religioznu terminologiju (*zapovid, izpovid, izpovidnici, pripovijajući*).

Autor smatra da je ikavizacija mogla biti podržavana dvama faktorima: dodirom sa ikavskim doseljenicima i unutrašnjom distribucijom refleksa „jata” u okviru istih ili srodnih leksema, te da je sve to dovelo do neutralizacije „ranijih distinkcija nastalih na bazi kvantiteta sloga”, pa današnji govor stanovništva Jajca i okoline predstavlja završnu etapu tog procesa (v. str. 45—46).

Mislim da je trebalo analizirati porijeklo i karakter riječi u kojima se javlja ikavski refleks „jata” (što je autor na jednom mjestu donekle usput spomenuo) i na osnovu te analize zaključivati o jeziku Margitićevu a ne o govoru Jajca i okoline, ne zaboravljajući

pri tom da je Margitić djelovao u nizu bosanskih sela i gradova i da je, kao uostalom i drugi franjevci, nastojao da svoj izraz približi pastvi, pučku kojem se obraćao. Ne treba gubiti iz vida ni činjenicu da su analizirana djela „Fala od sveti” i „Ispovied karstianska” pisana za narod, i to prva kao zbirka propovijedi, a druga je namijenjena običnom čovjeku iz naroda da mu olakša ispovijed pred svećenikom.

Što se tiče ostalih fonetskih osobina, mislim da su korektno obrađene.

Autor je dobro zapazio uticaj literarne tradicije u upotrebi glasa *h*.

Posebnu pažnju obratio je Vukomanović na pisanje i upotrebu glasova *č, ć, đ, dž* u Margitićevu jeziku i ustanovio da Margitić dosljedno čuva razliku između ova dva reda afrikata.

Što se tiče novog jotovanja, Margitićev jezik čuva starije stanje: jotovanje se ne vrši niti u jednoj kategoriji u kojoj bismo očekivali. Jotovane su samo grupe *l-j* i *n-j* (*<16j* i *n6j*) i grupa *t6j* u rednom broju *treći*.

Vukomanović smatra da je jotovanje u narodnom govoru Margitićeva rodnog kraja bilo u početnoj fazi na početku XVIII v., a da su se do tog vremena jotovale samo grupe *16j* i *n6j*.

Mislim da ni ovdje ne treba kao objašnjenje uzimati dijalekatske prilike, nego prije pomišljati na uticaj literarne tradicije. Kao ilustracija: prema vesele, govoreće, ule (tu imamo grupu *l-j* u kojoj se vrši jotovanje) stoje imenice sa istom grupom *l-j* sa nezavršenim jotovanjem: *misliu, evanđelie, obrizovanie*, gdje jotovanje nije vršeno možda zato što su imenice obrazovane crkvenoslavenskim nastavkom *-ije*, što u krajnjoj liniji opet predstavlja literarni uticaj.

Tijesno povezano sa ovim je i pitanje oblika glagolskih imenica na *-nie*.

Margitić poznaje tri tipa završetaka: *-nie, -nie* i *-nie*.

Završetak *-nie* karakterističan je za imenice koje se upotrebljavaju u narodnom govoru, *-nie* za imenice literarnog porijekla, a treći završetak, mislim sasvim prihvatljivo, Vukomanović objašnjava kao rezultat ukrštanja prvih dvaju.

Ostalim glasovnim pojavama (razne asimilacije, disimilacije, metateze i redukcije) dato je odgovarajuće mjesto i čitaocu su pružene sve potrebne informacije.

U poglavlju *Morfologija* Vukomanović daje podatke o množinskim padežima, vršeći poređenje između onog što ima Margitić i onog što nalazimo u jeziku bosanskih franjevaca.

Zamjenice, pridjevi i brojevi obrađeni su prilično kratko — sa pružanjem dosta velikog broja primjera, ali sa vrlo kratkim komentarom. Za glagolske oblike Vukomanović daje dosta materijala, a posebno se zadržava na objašnjenju oblika imperfekta, gdje Margitić pokazuje neke samosvojnosti.

Zanimljiv je, zapravo, oblik trećeg lica množine na *-ao*, pored običnih nastavak *-ahu* i *-au*.

Objašnjenje koje za taj oblik daje Vukomanović zaista je prihvatljivo i dobro argumentovano.

Autor misli da je do formiranja ovog nastavka došlo poslije gubljenja glasa *h*, kada je sistem množinskih nastavaka za imperfekt izmijenjen. Umjesto *-ahomo*, *-ahote*, *-ahu* dobiveno je *-aomo*, *-aote*, *-au*.

Sad se ovo *-ao-* shvatilo kao zajednički osnovinski završetak za sva lica množine, pa se radi stvaranja paralelizma to *-ao-* proširilo iz 1. i 2.1. mn. i u 3.1. mn.

U odjeljku o leksici i sintaksi Vukomanović daje podatke o malom broju osobina. Tako imamo podatke o arhaizmima i stranim, talijanskim i latinskim riječima, a iz sintakse saznajemo ponešto o upotrebi padeža i konstrukcijama nastalim pod uticajem latinskog jezika i jezika starijih pisaca.

U završnom poglavlju Vukomanović nastoji da u vidu rezimea konačno odredi Margitićev jezik prema današnjem jajačkom govoru.

Jezik nijednog pisca, pa ni Margitićev, ne može nikad predstavljati jednu etapu u razvoju određenog lokalnog govora, čak ni promatran sa stanovišta istorijske dijalektologije kako to čini Vukomanović. Zato smatram pogrešnom Vukomanovićevu konstataciju u završnom poglavlju da razlike između Margitićeva jezika i današnjeg jajačkog govora „nisu rezultat konzervatizma književnog jezika već posledica kasnijeg razvitka samog dijalekta” (141. str.).

Književni jezik je i u najranijim razvojnim fazama naddijalekatski fenomen. Kad govorimo o jeziku franjevačke književnosti, to moramo posebno imati na umu. Jer, opće je poznato da je jezik svakog bosanskog franjevca svojevrsan spoj literarnih i narodnih govornih crta; i to ne samo narodnih crta kraja iz kojeg potiče, nego i krajeva u kojima je djelovao, za čiji je puk pisao.

Ovom treba dodati i uticaj starijih pisaca sa drugih dijalekatskih terena, čiji književni izraz nije bio sasvim oslobođen od osobina njihovih lokalnih govora.

Sve to otežava rekonstrukciju govora kojem pripada proučavani pisac. Češće su, dakle, vanlingvistički nego lingvistički faktori presuđivali u formiranju književnog izraza franjevačkih pisaca.

Sagledan u tom svjetlu, materijal koji pružaju Margitićeva djela odveo bi možda do drukčijih zaključaka nego što su Vukomanovićevi.

No i pored toga što je neke zaključke moguće korigovati ili se ne složiti s njima, Vukomanovićeva knjiga po iznesenom materijalu i po nizu poređenja sa jezikom ostalih franjevačkih pisaca predstavlja značajan doprinos proučavanju jezika bosanskih franjevaca.

Darija Gabrić